

102

131
92

სახის თავის მკვეთელი

მცხეთელი ანდრია

(სადიხა)

8/137

და

მორჩილი რაყდუნ ბარამიძე

ვამოცემული

იოზ ისაკაძის-მიერ.

თფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და აშხ., ნიკოლოზის ქ. № 2

1901

აღმავად ხანის თავის მკვეთელი

მცხეთელი უნდრია

(სადიხა)

1367
 38
 ნ. _____

ივ. _____
 ბვ. _____
 სურ. _____

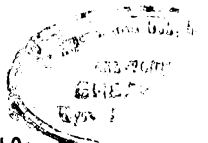
131
 32
 მ. _____
 ს. _____

მორჩილი რაყდენ ბარაჩიძე

~~გამოცემული~~

გამოცემული

იოზ ისაკაძის-მიერ

თფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და აბუ., ნიკოლოზის ქ.

1901

1901

Дозволено цензурою, Тифлисъ 7 Ноября, 1900 г

ალაგვამდ ხანის თაჳის გჳათაღი

მცხეთელი ანდრია (სადიხა).

I

ართველთ მეფეების ღროს ყმაწვილების აღზრდა ასე იცოდნენ: ყმაწვილი გახდებოდა თუ არა 6—7 წლისა, მას მაშინათვე ანბანის კითხვას დააწყებინებდენ, მაშინ ანბანს ხბოს და ძროხის ბეჭხედ სწერდენ, მით ასწავლიდენ. დაბეჭდილი ანბანის წიგნებიც გვექონდა, მაგრამ ესენი მაშინ ძვირად ფასობდენ. ზოგს ოჯახში ყმაწვილმა ქართული ანბანი არც კი იცოდა, მაგრამ ზოგი ერთ ქართულ ლოცვებს კი ზებირათ სწავლობდენ. ნამეტურ „უფალო ღმერთოს“ ლოცვას, სადაც ბავშვის ნიჭიერების ვედრება არს გამოხატული. ანბანის და საჭირო ლოცვების დასწავლის შემდეგ ყმაწვილს ასწავლიდენ სხვა-და-სხვა საგმირო არაკებს, მაშინ, ჩვენში საგმირო არაკები დიდს მოღაში იყო შემოსული. საგმირო არაკების კითხვით ქართველნიც მთლად გმირობას ეჩვეოდენ. მაშინდელ ქართველთ მოწაფეების ცემა სრულებით არ იცოდნენ. მაგალითადაც არ მოხდებოდა, რომ სადმე ოსტატს მოწაფე გაეღახა. ჩვენი გლეხის წარსული ცხოვრება სწორეთ ადუღებული ბრძოლაა, საოცნებო სურათი ღრამის თუ ტრაგედიის. ვინც კი ჩვენი ისტორია იცის, ის ამაზე ცხადათ დარწმუნდება. გლეხთ ასეთს მნიშვნელობას თვით ჩვენი „ქართლის ცხოვრება“ გვიმტკიცებს, მაგალითებრ: „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით, მთელს ჩვენს წარსულში, ერთ ქართველ გლეხსაც ვერ ვნახავთ, რომ მას თავის სამშობლო ქვეყნის წინაშე რამე ღალატი ჩაედინოს, ვისთვისმე რამით ევნოს, ეს ბატონებო, მეტათ დიდი ღირსება არის ჩვენის გლეხ-კაცობისა.

მეფე ერეკლემ სპარსელებთან საქმე მაგრა დაიჭირა, განიძრახა მის ძლევა, რაც სხვა მეფეებს არ ეძლივნათ. ამის ტრფობა მას ავღანისტანის გალაშქრების დროს ჩაენერგა. საქართველოს გაძლიერებისთვის მან სამუდამო ჯარის დაარსებაც განიძრახა, ამისთვის რომის სენატსაც მიმართა. რუეთში აც არა ერთხელ იქმნა თხოვნა გაგზავნილი. 1765 წლების შემდეგ, სხვა და სხვა პირთა დახმარებით თფილისში გაიხსნა ზარბაზნების ჩამოსახმელი ქარხანა. ქარხანას განაგებდა რუსეთში ნასწავლი არტილერისტი. ამ ქარხანაში ჩამოსხმულ იქმნა 84 ზარბაზანი, 40 ზარბაზანიც მეფე ერეკლეს ეკატერინა იმპერატრიცასაგან მოუვიდა საჩუქრათ. რუსეთიდან ზარბაზნების მოტანას ასახელებენ 1771 წ. როცა მეფე ერეკლესთან, მინისტრად წარმოგზავნილ იქმნა ივან ლავრენტი ლვოვი და 1772 წ. როცა ტოტლებენის მაგიერ გენერალ მაიორი სუხოტინი იქმნა წარმოგზავნილი. საქართველოში ზარბაზნების ჩამოსხმა და არტილერია აღრინდგანვე იყო. არტილერისტებათ ხშირად ევროპიელნიც ყოფილან. მეფე ერეკლემ რუსეთში ქართველთ შვილები ინჟინერიის სასწავლებლათაც გაგზავნა. ამის შესახები ერთი წერილი „წერაკითხვის სამართველოშიაც“ ინახება. მეფე ასე სწერს რუსეთში მყოფს გ. ქავჭავაძეს: — „ამა და ამ თავადიშვილს უჩნე რომ მანდ ინჟენერობა შეისწავლოს, რითაც იგი თავის მამულს დიდათ გამოადგება და ეს შენთვისაც დიდი ვაფის მოშორება იქმნება წინაშე მამულისა“. მეფე ერეკლეს დროს, 1780 წლის შემდეგ, საქართველოში, რუსეთიდან ჩამოვიდა გერმანიელი იოსებ გეტინგი, კაცი თავის დროის კვალად განსწავლული და განვითარებული. ეს პირი მეფემ დიდის პატივით მიიღო, იგი დაადგინა თავის შვილების მასწავლებლად და შემდეგ არტილერიის გამგეთ. 1795 წ. გეტინგიც იღებდა ომში მონაწილეობას ლეკხარედ ბრძოლა. იგი სპარსელთა ტყვეთ ჩაუვარდათ და თან წაიყვანეს. იქ ამას ყენი დარჩენას სთხოვდა, მაგრამ გეტინგს არ უნდოდა იქ დარჩენა, რადგანაც ყენი

სძულდა მას ისე როგორც ბარბაროსი და საძაგელი ბილწი. რამდენიმე ხნის შემდეგ მეფის განკარგულებით სპარსთაგან ტყვეების გამოსყიდვა დაიწყო, ტყვეებთან უპირველესად გეტინგი იქმნა განთავისუფლებული და საქართველოში დაბრუნდა. საქართველოში მოსული მეფის კარზედ სცხოვრებდა. ეს პირი მოესწრა მეფე ერეკლეს სიკვდილს, გიორგის და ბევრიც სხვა საყურადღებო ცნობებს. მეფემ და მეფის ძემ მას თფილისში მამულები აჩუქეს. გეტინგმა საარტაღერიო ხელოვნებას გარდა მესაათობაც იცოდა და მეფეების დროს, თფილისში მას საათის მალაზიაც აქვდა, სადაც ქართველთ შვილებს მესაათობასაც ასწავლიდა. 1800 წ. რუსეთში გადასახლდა. იქ ქართველთ ბატონიშვილებმა დიდის პატივით მიიღეს და კარგი ულუფაც დაუნიშნეს.

XVIII საუკუნეში, საქართველოში მესაათეები სხვებიც იყვნენ, ერთი ვიღაც ებრაელი, სტამბოლიდამ შემოსული და ერთიც ბერძენი. ამათ გარდა იყვნენ სხვა და სხვა ევროპიელნიც, რომელნიც მეფისა და ბატონიშვილებისაგან დიდს პატივში იყვნენ. მე კარგად ვიცი, რომ XVIII საუკუნეში, თფილისში სცხოვრებდნენ ნემეცებიც, იტალიელნი, ფრანკუზნი, რუსებიც ხომ მრავლად და ინგლისელნიც, რომელთა ზოგნი ვაჭრები იყვნენ, ზოგნი მსწავლულ მოგზაურნი და ზოგნიც სხვა და სხვა მიზნით აქ მოსულნი და მცხოვრებნი. ვინ იცის. რამდენი ამათში მეტად უცხო. და შესაჩინევი პირნიც ყოფილან, რომელთაც ერთობ დიდი ზეგავლენა ჰქონიათ ჩვენს მეფეებზედ და სამეფოზედ, დღეს კი ჩვენ მათის ცხოვრების და ვითარების არაფერი ვიცით. ამ ცნობებსაც დიდის წვალებით ვპოულობთ სხვა და სხვა ძველის ბარათების მეოხებით.

ასე რომ საქართველოში, საშეფოდ 150 ზარბაზანი მეტი ითვლებოდა, ეს ზარბაზნები დარიკებულ იქმნა მაელს საქართველოს ციხე სიმაგრეების და სოფლებისკენ. ამბობენ, რომ 1775 წ. იმერეთშიაც ჩამოასხმევინ ჩაზნებო. საქარ-

თველოს ასეთმა გარემოებამ სპარსეთს აღრევე აუხილა თვალები, ამ თვალების ახილვისაგან გულმა ფანჯალი დაუწყო, მათ ველარ მოითმინეს, საქართველოს მომართეს, მუქარება შემოუთვალეს, მუქარაში ყოველთვის შემდეგი დარიგება იხატებოდა:

ქართველებმა რუსებს თავი დაანებეთ, საქართველოში რუსები ნუ მოგყავთ, თორემ როცა იქნება ჩვენ შემოვალთ საქართველოში და მთლად აგიკლებთ, დედა მიწის პირზე მოგსპობთ. ჩვენ ამას ველარ ავიტანთ, რუსებს თავი დაანებეთ. მათ მრისხანებას ფრთები 1760 წ. მიეცა, როცა თეიმურაზ მეფე რუსეთს გადასახლდა, იქ გარდაიცვალა. მეფე ვრეკლე და მის ღროის ზოგი ერთი კაცები სპარსეთის ყენის უადვილესად არწმუნებდნენ ერთგულებას და მით მის ღრძო გულსაც აწყენარებდნენ. მუქარება თუმც იხმოდა, მაგრამ ჭკვიან და ბრძენთ ქართველთაგან ეს მუქარება მალე ქარწყლდებოდა, ალა მამად ხანის გაძლიერების შემდგომ კი საქმე სხვაფერწავიდა, იმის ღრძო გული ველარავინ დააცხრო. ეს ბოროტი და სისხლით გაფუჭებული ხოჯა სპარსეთში რალაც მანქანებით განდიდდა, ამ ძლიერებას უცხოვლესად დაეხმარა სპარსთა ფანატიზმიც. დაკოდილმა ხოჯამ ძირს ჩამოაგდო თავის მემკვიდრე ბიძა, ირანის ტახტის მფლობელი, მის მაგიერ ტახტი მან დაიკავა. ეს საქმე მთელს სპარსეთს ეტყა, მაგრამ გაოცება აქ რალათ იყო საქირო, მუსულმანების ფანატიზმმა სძლია ყველაფერს, მათმა ფანატიზმმა არამც თუ მარტოთ საქართველო დაამხო, არამედ დაამხო თერთ სპარსთა ძალა, გამგეობა და უფლება. ქართველნი ქვეშევრდომნი იყვნენ სპარსეთის, მაშასადამე ერთგულნიც იქმნებოდნენ იმ ყენის, ვის ქვეშევრდომთაც იგულისხმებოდნენ, ცხადი საქმეა ქართველნიც მფლობელის შაჰის მომხრენი უნდა ყოფილიყვნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართველნი მოღალატეთ ჩაითვლებოდნენ, ამიტომ ქართველნი, როგორც ერთგულ ქვეშევრდომნი უნდა ემსახურებოდნენ. მაგრამ მოხდა

ისეთი შემთხვევა, რომ ბრძოლაში ძლეულ იქმნა ყენი, ძლეულ იქმნენ მასთან მთელი ქართველობაც, აქ გაიმარჯვა ალა მაჰმად ხანმა, გაიმარჯვა ყველაზე და იმ ქვეშევრდომებზედაც, ვინც მის მოწინააღმდეგეს ეხმარებოდა, უანგარობა ქართველთაგან არც შეიძლებოდა. ქართველნიც აბა რალა ფიქრი უნდა ყენისათვის გადასაყლაპავ ლუკმად უნდა ქცეულიყვნენ. მაინც ყაჯარმა ასეთი პაზრი შეადგინა ქართველებზე: ქართველნი ჩემ მოწინააღმდეგეს ეხმარებოდენ, მე არ მომემხრენ, ეხლა მე ვიცი მათი დასჯა და პასუხის გება. მე შევანანებ, ქართველთ კი მოვერევი, იგინი ჩემგან მით უფრო არიან დასაცემ ასაკლებანი, რადგანაც ჩემი მეტოქნი სხვას მიემხრობიან, ნამეტურ რუსებს, რუსი მათი მერჯულეა, მისვლა-მოსვლაც აქვსთ ერთმანერთში, თუ ასე არა ვქენ, მაჰინ სპარსეთს ხელიდამ კარგი ლუკმა გამოეცლება. მართლაცა და ქეციან სპარსეთს, საქართველო ერთობ კარგს ლუკმას აწოდებდა, ამ ლუკმით იგინი წელში მაგრდებოდენ, სულს იბრუნებდენ. ეს ლუკმა შესდგებოდა მრავალ გვარ გარდასახადისაგან. საქართველოს ლუკმა სპარსეთისათვის ცხონებათ ითვლებოდა, სიცოცხლის მიმცემ ძალად, უამისოდ იგინი იქმნება სულაც გაწყალებულიყვნენ, პირში სული შესუთვოდათ. საძაგელის ყაჯარის სიბილწეს და ქართველთადმი შეუბრალებლობას შემდეგი გარემოება და მტრობაც დაეხმარა: განჯის, ბაქოს, ერევნის, შუშის და სხვა და სხვა კუთხის სომხებს სასტიკად სტანჯავდენ და აწვალებდენ ხსენებული ქვეყნის თათრები და ხანები, ამათის გულისთვის მეფე ერეკლე გადაეკიდა განჯის ჯავათ ხან ზიად ოღლის. ზიად ოღლის მეფე ერეკლე ერთ დროს შეებრძოლა კიდევ, განჯაზე საომრად წავიდა, თან 32 ათასი საჯკეთესო მეომარი ქართველი წაიყვანა, ეს მეომარნი მთლად მიაქლიტა! 8000 ურნიდამ. საქართველოში აღარც 300 ურემი დაბრუნდა, ხარი, კამეჩი, ცხენი, ჯარის იარაღი და სხვა საჭირო ნივთები მთლათ იქ დაიღუპა, მეომართაგანაც ძრიელ მცირე დაბრუნ-

დენ, მტერზე გაიპარჯვეს, მაგრამ არც თვით დაეყარათ კეთილი. თვითაც ისე მცირედ დაშთენ, რომ შემდეგ მტერზე უფლებაც ვეღარ მოახერხეს, ამ გარემოებამ ქართველებს დიდი თავზარი დასცა, დიდი მეზი დაარტყა, ყველა მწუხარებით იგონებდა შ2 ათასი ქართველის დახოცვას და 8000 ურმის დაკარგვას, ქართველთ წუხილს გარეშე ამ გარემოებამ საქართველოსაც დიდი მარცხი მოუვლინა, დიდი უბედურება, შ2 ათასი საუკეთესო ქართველი ჩაგრულ სომეხთათვის დაიხოცენ, მოღლოლი განძიც დაჰკარგეს, ყველა ამის სანაცვლოთ ჰპოვეს ის, რომ 100 ოდენ ოჯახი სომეხთ დევნულეპის თფილისში მოიყვანეს და ჰავლაბარში დაასახლეს. შ2 ათას ქართველთ მეომართ მხედრების სანაცვლოდ და 8000 ურმის სამაგიეროდ ქართველთ 100 კომლი სომეხთ ოჯახი დაშთენ, ამათ უნდა გაეწიათ მაგიერობა, ამით იშოშმინებდა მეფე გულს, მაგრამ ვერც ამაში აღმოჩნდა იგი შორს მხედველი. შემდეგ თვით მათივე ნათესავები გახლენ მეფის მოღალატე, გაქირვების მეოხებით და სპარსთა და ვითომც მუქარებით თვით ესენივე მიემხრენ მეფის მტრებს, თვით ესენივე მოუძღოდენ ზიად ოღლის წინ, როცა კი ზიად ოღლი საქართველოზე ამხედრდა და მამად ხანს მოუძღვოდა.

ერთხელ ყანმა მეფეს შემდეგი პირობა შემოუთვალა: თქვენ, მე მძევლათ თქვენი ტახტის მემკვიდრის შვილი მომეციით, მეც ფიცით პირობას მოგცემთ, რომ დღეის შემდეგ მე ფეხი ზანდეთ არ გადმოვდგა, ოღონდ თქვენ კი თავი დაანებეთ რუსებს და ნუ ემხრობით, ნუ გინდათ მათი მეგობრობა.

მეფეთათვის ესეთი რჩევა დიდათ სამძიმოდ აღმოჩნდა. უარი განაცხადა. ამიტომ ყანეიც ამხედრდა, ამის ამხედრებას ზიადოღლიც უწყობდა ხელს, იგი უფრო აქეზებდა, ათას ნაირის ბოროტებით მოსავედა. მას სასტიკად სურდა ირაკლი მეფის ჯავრის ამოყრა, საქართველოს დამხობა. ნატვრა აღუსრულდათ, რამდენიმე ხნის შემდეგ ალა მაჰმადზადანი 70,000 ჯარის კაცით ამხედრდა და საქართველოზე წამოვიდა გასა-

ლაშქრავად. ამ დაგეშილ უსამართლო თათრის ჯარს მოემატენ ჯავათხანის ჯარის კაცნი და სომეხნიც. ესენი მალე წამოვიდნენ საქართველოზე, ჯიარს გზის მაჩვენებლათ და წინამძღოლათ თვით ჯავათ ხანი მოუძღვოდა.

ომში ქართველთ დიდი მხნეობა გამოიჩინეს, მამად ხანი აყრას აპირებდა და წასვლას, მაგრამ იგი განჯელ და ერევნელთ შეაჩერეს; უთხრეს:

ერეკლე მეფეს ძრიელ ცოტა ჯარი ჰყავს, თქვენი მასთან ერთი დღის ბრძოლა მთლათ დასცემს, დაამხობსო. მამად ხანმა შეისმინა განჯელთ ჯაშუშური რჩევა და ამაზე არც შესცდა. იგი ორ სამ დღეს კიდევ დარჩა, დასუსტებულ ქართველთ ბრძოლა უწყო კვალად, და ამ ბრძოლით მთლათ აიკლო და დაამხო თბილისი. თბილისის დამხობის შემდეგ მცხეთამდისაც წავიდა, სოფლებს იკლებდა, ხალხს იტაცებდა, სხვათა მრავალთ მოტაცებულებთ შორის, ტყვედ ჩაფარდა, ერთი მეტად თვალ-ტანადი ყმაწვილი ქართველი ბიჭი, მცხეთელი, გლეხის შვილი, ანდრია, რომელიც თვალადობით და ტანადობით შესანიშნავ შესაბედავობის ყოფილა.

II

უნდა ვსთქვაო, რომ მცხეთელ ანდრიას გარდა სხვაც ბევრი შესანიშნავი ქართველ ყმაწვილები იპყრეს ტყვეთ და სპარსეთში წაიყვანეს, იქ ესენი გაათათრეს, მათგან საქართველოში აღარავინ დაბრუნებულა. იქ დაპატიმრებულებივით იყვნენ. უმრავლეს წაყვანილებთაგანი ყაენის და მის ახლო ნათესავების მსახურებათ იქმნენ დატოვებულები. აღა მაჰმად ხანი ბრძოლის შემდეგ სპარსეთში დაბრუნდა, გული აღევსო საწყაულით. ქართველის აღარაფრის შიში აღარ ჰქონდა. იგი ფიქრობდა: ერთი რომ კიდევ გავილაშქრო საქართველოზედ, მაშინ მთლათ დავამხო მათაო. მაგრამ ეს ჯერ საქარო არ არის, მე ჯერეთ შორილამ უნდა უმზირო ქართველთ საქმეს, თუ დღეის შემდეგ როგორ მომეპყრობიან, რა გვარ კავშირს დაიჭერენ ჩემთანაო. ყაენი დაშოშმინდა, მიეცა თავის

ცხოვრებას. ქართველთ სამეფომ ტყვეების შესახებ სპარსეთთან მიწერ-მოწერა და ლაპარაკი გამართა, ზოგი ტყვეები განთავისუფლებულ იქმნენ, ზოგნი იქ დატოვებულ და გათათრებულ, მცხეთელი ანდრიაც მალე გაათათრეს, სახელად საღიხა უწოდეს. იგი ყაენის კარზე იქმნა დატოვებული მოსამსახურეთ. მაინც ყაენის შინაურ მოსამსახურეთ უმეტესს ნაწილს გაათათრებული ქართველები შეადგენდნენ, ქართველნი მას სამაგალითოდ ემსახურებოდნენ, სპარსთა ასეთი სამსახურის ნიჭი სულ არ ჰქონდათ. თვით ყაჯარი იყო მეტათ ცუდის თვისების კაცი, ადრე იგი მისმა მეტოქეებმა საქურისი ჰყვეს, ამით ფიქრობდენ, რომ ალა მაჰმადხანს საყოველთაოდ ხელიდამ გამოეცლება ტახტის მეძიებლობის ძალაო. ეს მის ბიძაშვილებმა მოუხერხეს პატარაობის დროს, რადგანაც კანონით ერთ დროს ირანის ტახტს მაჰმადხანი დაიჭერდა. გასაქურისებამ ალა მაჰმად ხანზე ერთ ხნობით ბნელათ იმოქმედა, შეძღვ კი მან თვალები გაახილა, ტახტის დაკავების ოცნებას მიეცა, მაგრამ ტახტს რა ოხრათ დააშთენდა, შვილები მას არ ეყოლებოდა და ცოლი. ტახტის დაჭერა უფრო ჯავრით მოინდომა, რადგანაც რათ გამასაქურისეს მეო. ჯავრით კვდებოდა, ბევრსაც ნალვლობდა, მაგრამ ველარას შველიდა თავს, საქმე წასული იყო. როგორც საქურისი, იგი იყო ქოსა, გამხმარის სახის, ერთის შეხედვით 16—17 წლის ბიჭს ჰგვანდა და მეორეს მხრით, მოხუცებულს დედაკაცს, სახე ჰქონდა ჩავარდნილი, ხმელი. ტანითაც დაბალი და მასთან გამხმარდ. ხასიათით გოროზი, პაიყუშის თვისების, მასთან გაუტანელი, მტერი ყველასი, ცბიერი და უპურ-მარილო. სადაც კი ქალს ან ვაჟს ნახავდა, მათის ჯავრით აღარ იცოდა რა ექნა, ყველას ეჩხუბებოდა, ყველას ავინებდა და აშინებდა, კაცის მოკვლაც ჩალასავებ მიაჩნდა. მან არც სამართალი იცოდა, არც სიმართლე, არც სიბრალული, არც ნამუსი ჰქონდა. მაგალიტისაც მოგახსენებთ, ვიდრე მცხეთელი ანდრია გამოიწურთნებოდა, მინამ მას ქართველთ სხვა მონებიც ჰყვან-

და, რომელიც მას ხელზე ემსახურებოდნენ. ერთხელ ყაენმა ეს მოსამსახურეები თვისკენ იხმო, მაგრამ გათახსირებულ ქართველთ მონებმა ყაჯარის დაძახება დროზე ვერ შეიტყვეს, დროზე ვერ მივიდნენ სისხლის მსმელს ყაენთან. ყენი გაჯაფრდა, როცა მონები მივიდნენ, იგი გაცეცხლდა და დაუყვირა:

თქვე გიაურებო, არ გესმისთ, რომ გეძახდით.

ვერ გავიგეთ მზისა და მთვარის ფასო, მიუგეს მოწიწებით მონებმა,

თქვენ კაი ყურები არა გქონიათ, მე გიჩვენებთ მაგის წამალს.

საჩქაროთ დაუძახა კარის კაცთა და მრისხანის ბრძანებით მიუგო ასე:

ამ გიაურებს კაი ყურები არა აქვსთ, წაიყვანეთ და ეხლავ ორივეს ყურები დასჭერით, რომ შემდეგისათვის. კარგათ გაიგონ ჩემი ბრძანება. ბრძანება მალე შეასრულეს, წაიყვანეს საბრალო მონები და შეუბრალებლათ ორივეს დასჭერეს ყურები. ყურების დაჭრის სიმწვავისაგან მათ მწარეთ ტირილი მორთეს. ტირილი ყაენმა გაიგონა, საჩქაროდ დაუძახა ამ მშვენიერ ქართველთ ყმაწვილებს და ასე უთხრა:

თქვე გიაურებო, ჩემი მოწყალება თქვენ განა ეგრე მიიღეთ, თქვენ მადლობელი არა ხართ, რომ საქმე ანუ სასჯელი ყურების დაჭრით გაგითავდათ. კარკით, ხვალ გიჩვენებთ მე თქვენ საქმეს. დაუძახა საჩქაროდ კარის კაცთა და შეუბრალებლად უბრძანა შემდეგი:

ხვალ, ეს გიაურები გაიყვანეთ და ორივეს თავები მოჭკვეთეთ. მეორე დღეს ბრძანება შეუბრალებლად იქმნა აღსრულებული. ამბობენ, რომ ორივე ეს ყმაწვილები თავალის შვილები ყოფილან. ყველა ამ ქართველთ საქურის მონების უფროსათ ქართველივე საქურისი თავალი სუმბათაშვილი ირიცხებოდა, რომელიც აღრიდგანვე იყო სპარსეთში ტყვეთ წაყვანილი და ქვე გარდაიცვალა. სპარსეთში თათრობაზე გა-

დასული.' ეს სუმბათაშვილი მომსწრე იყო ირაკლის, გიორგის და კარგი მეგობარი ალექსანდრე ბატონიშვილისა. სუმბათაშვილი სახელოვანი ვაჟკაცი ყოვილა და შიტომ გამოასაჭურისეს, ისპანიდამ განთავისუფლებულს თვით ბებიაჩემს ენახა ეს სუმბათაშვილი ჭ მასთან მცხეთელი სადიხაც, ვისის მოთხრობითაც ვსწერ და რომელ მოხუცმაც ძრიელ ბევრი ამბები იცოდა სადიხაზედ.

ზქმა ხსენებულ ყმაწვილების უსამართლო სასჯელს მცხეთელი ან დრიაც კარგად უმხერდა. მას გული დაეთუთქა, ცხარეთ იტირა, მღულარე ცრემლები დადვარა, მაგრამ რას უშველიდა. თვითაც ეშინოდა, რომ ოდესმე იგრც ამ დღეებში არ ჩავარდნილიყო, ამის შიში მით უფრო ჰქონდა, რადგანაც ალა მაჰმად ხანი სისხლით ვაუმაძლარი იყო, მან თურმე ძრიელ ბევრი ყმაწვილები დაახოცვინა. ახლად გათათრებულ ქართველთ გარდა მუსულმანებსაც ხშირად ახოცვინებულა, ზოგს უბრალოდ, უმიზეზოდ, ამით ყრილობდა თავის ჯავრს. ისეც მომხდარა ხოლმე, რომ ხშირად სადმე ახალ გაზრდა ცოლქმარნი უნახავს, მათი ერთობა დიდად სწყენია, შეშურებია, უკანასკნელ იგინი დაუხოცვინებია და მით დაუკმაყოფილებია თავისი შხამიანი წადილი. ასეიის საქციელით მან მთელს ირანში ერთობ ცუდი სახელი დაიმსახურა. ახალგაზრდა და ცქვიტ ქართველ სად.ხამ ყაჯარის ამბები კარგად იცოდნა, შიტომ უფრო ეშინოდა, რომ ოდესმე მეც არ მომიღოს ბოლოვო. სადიხა, ანუ ანდრია მცხეთელი იყო, შესანიშნავი ღონისა, თავის დროს, იგი ტალამხანაგებში პირველ ღონიერ ყმაწვილ მოჭიდავეთ ითვლებოდა, ბევრს ერეოდა საკვირვლოდ.

მასთანვე ლაპარაკიც მარილიანად სცოდნია, თავის დროს კვალა მალალ ნიჭიერიც ყოფილა, იგი გაზრდილა სვეტის ცხოველის სასოლო სკოლაში. სვეტი ცხოველის სკოლა ადრიდგანვე არსებობდა, იგი გაუქმებულ იქმნა 1795 წელს შემდეგ დროის ქართველთა

ველარ მოიცალეს სვეტი ცხოველის სკოლის გახსნა. პატარა ანდროს თავის მადლიანი წიაღი სვეტი ცხოველის სასწავლებლისაგან ჰხვედრია, იქ განათლება გონება, იქ ანთებია გულში საქართველოს სიყვარული, მისი გაუქრობელი ლამპარი. მაშინ ანდრიასთანა ბიჭები საქართველოში უხვად იყვნენ, ყველა მათგანს უდიდესად სწამდა ჯერედ ზნეობა, სინილისი, ქრისტიანობა და, მერე ქართველთ განმანათლებელი წმიდა ნინო, საქართველო და მისი პატივის ცემა მაშინდელ დროში, სკოლის გარეშე, მშობლებიც ამზადებდნენ ბავშვებს ასე:

შვილებო, გაიზარდენით, იცანით თქვენი ქვეყნის გაკირვება, ეცადეთ, რომ მხნე ვაჟკაცები გამოხვიდეთ. სადიხა 8 წლიდან 14 წლამდე სულ მის სამზადისში იყო, რომ თოფის სროლაში კარგად დახელოვნებულიყო; მერე ომში წასულიყო და ქვეყნის წინაშე ვაჟკაცობით თავი გამოეჩინა, მტერს გულადად შებრძოლებოდა. მომსწრე კაცებთან გამიგონია, რომ მაშინ 15—16 წლის ყმაწვილები ისე ეომებოდნენ მტერს, როგორც კარგნი ვაჟკაცნიო. მაგალითებრ სამას არაგველებში 200—16—18 ახალგაზრდა ბიჭები იყვნენო, მერე ამათ რა ქმნეს, იშვიათი საქმე, მაგალითთა ჩვენს ისტორიაში, მშვენება თუშ-ფშაეთ ახალ-გაზრდებისო. საქართველოს წმიდა სიყვარული იქამდის იყო აღორძინებული იმ დროის ქართველთ შორის, მათ ისე უღუღდათ ეს ნაკადული გულში, რომ შეომართ, რაზმებს თვით ქართველთ დედა-კაცებიც კი ეკედლებოდნენ.

მართალია საქართველოს გაკირვება ადგა, მართალია ხშირად მისი მანათობელი ლამპარიც ბნელდებოდა, უკანასკნელ დროს სხივიც ქრებოდა, მაგრამ მხნე და ერთგულ მამულიშვილების მეოხებით არც ქართველთ მტერს ადგებოდა კარგი დღეები, მათ ქართველნი ისე უღეტდენ, ისე სწყვეტდენ როგორც ცხვრის ფარას. ასეთ ღირს შესანიშნავს გმირობის ღ ვაჟკაცობის ცნობებს ჩვენის „ქართლის ცხოვრების“ გარდა

თვით სახალხო ლექსებიც ხომ უხვად გარდმოგვცემენ. ქართველი ერის სული და გული ამ ლექსებიდან და ზეპირ თქმულებიდან სჩას, ეს ლექსები და თქმულებანი სარკეა მხნე და ვაჟკაც განვლილ დროთა. ქართველთ ცხოვრებაში ვისაც უნდა გაიცნას დიადი ქართლის ცხოვრება, მაშინ იმან ჩაიხედოს ქართულს სახალხო ლექსებში, თქმულებებში და იგი იქ დაინახავს ქართველ ერის ცხოვრებას, ქართველს გამირების წამებას, მათს აურაცხელს ტანჯვას, საქართველოს თვით არსებობისთვის უშურველად თავის შეწირვას. ასე იყო ადრე ქართველთ ვითარება, ასე იღვწოდნენ მამულისა და ერის დასაფარავად ქართველნი და მათ მიტომაც შეინახეს თავიანთი ტკბილი და საყვარელი ქვეყანა. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მაშინ ქართველნიც ისევე დავემხებოდით 700—800 წლის წინეთ, როგორც კავკასიის სხვა-და-სხვა სახელმწიფონი დაეცნენ თათრების მეოხებით. მაგალითს გვიმტკიცებს არმენიის დაცემა ჩვენზე 800 წლის წინეთ, ვიზანტიის 400 წლის წინეთ, ურუმის ქალდიის 800 წლის წინეთ. ზალაკანის კუნძულთ სამეფოების 400 წლის წინეთ. ჩვენ ქართველთ კი თავი შევინახეთ, სამთელსავეთ ვდნებოდით, საყოველთაოდ ჩვენი სამეფოს მოსპობას თათრები ვერ ახერხებდენ.

ქართველ ერის ასეთი ბედნიერების მიზეზები იფარებოდა იმაში, რომ მაშინდელ ქართველთ შორის წრფელის მამულის შეილობით აღვსილი გლეხკაცნი შრავლად იყვნენ, მცხეთელ ანდრიასთანა ცქვიტ და მალხაზ ბიჭებს, ჩვენ ყველა ქართველის ოჯახში ვნახავდით. დრო იყო მაშინ ისეთი, ყველა ქართველი თავის დროის შვილი იყო, თავის დროის დიდების აჩრდილი, ნაშთი. თავ-განწირულების, ყველას თავ ქვეშ ედვა თოფი, დამბაჩა, ხმალი და ხანჯალი. ქართველი რომ თავის დროის კვალად ასე არ ყოფილიყო მომზადებული, მაშინ იგინი ამოდგლა მუსულმანთ მტრებთ შუა მომწყვდეული სრულიად ვერას გააწყობდენ, ერთს საუკუნეში გაჭკრებოდნენ. მთელი სპარსთ ოსმალნი ჩვენს სამშობლოზე

ნავარდობდნენ, ჩვენთ ნაშთებს ზე ტაძრებს ანგრევ-აქცევდენ, მაგრამ მძლავრად ჩვენს დაცემას მინც ვერ ახერხებდნენ, ქართველნი იმოღწენად ძრიელ აჩრდილნი იყვნენ მხნე მამა-პაპათა გმირობის, რომ იგინი მინც თავისუფლად იფარავდენ საქართველოს დაუძინებელ მტრებისაგან. ასე გადარჩა საქართველო თავის დაუძინებელ მტრებს, ისეთი შვილები ჰყვანდა ძველად საქართველოს, დიდიდამ დაწყებული პატარამდე, ყველა საქართველოს სიყვარულში ლევედა სულსა და გულს. ყველა ანდრისავე იღვწოდა თავის საყვარელის კეკელუცის საქართველოსთვის. დიად, იღვწოდა და მათს გმირულ ღწვას არც ჩვენი ისტორია დაიღუმებს, აი ღღესაც ვშლით წინაშე მკითხველის ერთს ახალგაზრდა ქართველის გმირის ცხოვრებას.

როგორც ვსთქვით, მცხეთელ ანდრია ტყვეობაში ალა მაჰმადხანს ახლდა გვერდით, მგზავრობაც მასთან მოუხდა, მცი-რე დროის განმავლობაში ანდრიამ სპარსული ენაც შეისწავლა; ყაჯარის მონობას და მონურს გარემოებას დაემიარჩილა. საქართველოში მისი მშობლები სტიროდნენ მით უფრო, რადგანაც ისიც შეიტყეს, რომ ანდრია მოკლული არ არის, არამედ ალა მაჰმადხანს ახლავს გვერდითო, იმედი ჰქონდათ, რომ 1796 წ. ზაფხულში, ანდრია საქართველოში დაბრუნდებოდა, რადგანაც საქართველოს სამეფოს ხარჯით, სპარსეთიდან ქართველთ ტყვეების გამოსყიდვაც იწყეს, ბევრი ტყვე დაბრუნდა, ბევრი გზაში მოკვდა, ბევრი კიდევ არ გამოუშვეს იქიდან, არ გამოუშვეს ისინი, ვინც უფრო ტან-თვალადნი იყვნენ. მათშივე მოჰყვა საბრალო ანდრია, თუმცა ტყვეების დახსნის დროს ანდრისაც ჰქონია იმედი თავის დახსნისა, მაგრამ ნატვრა ვერ აუ-სრულდა, მისსავე ბედის წრეში სხვა-და-სხვა ქართველთ შვი-ლებიც მოჰყვნენ. ყველა რჩეული ყმაწვილები ყაჯარის ბრ-ძანებით დაკოდილ ჰყვეს, გამოასაჭურისეს. ამ დღიდან ან-დრიამ გულში ჩაინერგა სვავის მაჰმადხანის მტრობა და ოდე-

მე სამაგიეროს გარდახდა. ამის აზრისანივე იყვნენ ყველა ის ქართველნი, რომელნიც კი: სპარსეთში იქმნენ პურობილნი, საქართველოში არ გამოშვებული, იქ დაკრძდილნი. ანდრიას გულში სასტიკათ ზღვადებოდა სვავის მაჰმადხანის მტრობა. პატარა ანდრიას და მის ამხანაგებს თვალწინ ხატათ და სარკეთ ედგათ ის წამების სურათი, როცა ამ სვავმა საქართველო დაარბია; როცა მოუმიზადებელ ქართველებს მოულოდნელად დაეცა თავს, მოსპო თფილისი, დაწო ყველაფერი, ბევრს ალაგას უხვად ჟლიტა ქართველობა. ყველა ამ უბედურებათა მოგონება პატარა ვაჟაკ ანდრიას გმირის ცეცხლით ანთებდენ, გული და სული აუტირდებოდა, როცა კი მოიგონებდა საქართველოს ტანჯვა-ვაებას, რაც მათ თვალთ წინ მოხდა მძლავრის სვავის მეოხებით. პატარა ანდრიამ სპარსეთიდან საქართველოში დაბრუნებულთ ბევრ განთავისუფლებულ ტყვეს დააბარა შემდეგი:

თუ სადმე ჩემს მშობლებს ნახავთ, აუწყეთ, რომ ანდრია ცოცხალია, იგი საქართველოს მტრის ყაჯარის მსახურია, ჩემთვის ნუ სწუხან. თუ კარგად ვიქნენ, საქართველოს უძლურებას ამ ძაღლს არ შევარჩენ, როცა იქმნება სამაგიეროს გადაუხდით. ასეთი ცნობები ქართველთ შორის ამბათ ვრცელდებოდა, მის დაჯერება კი არავის ჰქონდა, რადგანაც სპარსეთში პურობილ ქართველ მონისაგან ვინ რას წარმოიდგენდა, ვინ მოიფიქრებდა, რომ საქართველოს სისხლის მსმელს მტერს საქართველოს გარეშე, ქართველთაგანი თვით სპარსეთშივე გამოუჩინდებოდა.

ღრო ნელ-ნელა მიდიოდა, სხვა-და-სხვა ქორები საქართველოდამ სპარსეთში მაჰმად-ხანის წინაშე შინათ გამცემთაგან ხშირად მიფრინავდენ, მტერს კვალად ასმენდნენ, რომ მეფე ერეკლე და მისი შვილი გიორგი სახუმრო საქმეს არ ჩადიან, მათ სამუდამოდ გადასწყვიტეს რუსეთთან დაახლოება, მისვლა-მოსვლაც მოახშირეს; რუსის კაცებიც ხშირად მოდიან საქართველოში, რუსის ჯარის მოსვლასაც ელიანო.

მალე წყეულმა კაცები გამოგზავნა და ერეკლე მეფეს კითხვა მისცა ასე:

ერეკლე მეფე! შენ, მართლა აპირებ ჩემს ორგულობას, შენ არ გინდა, რომ მე ხარჯი მაძლიო, გინდა რომ ასეთ მორჩილებას თავი ვაანებო, როგორც თქვენ ჩვენის წინაპრების ყოფილხართ? ამის მე არა ვიცი რა, ამას მარტოთ ახლა მასმენენ. თუ მართლა ასეა, მაშინ იცოდეთ, რომ თქვენ ამას ვერ მოესწრებით, რუსების მოსვლამდე მე მოვალ მანდ და სულ ყველას დაგამხობთ. საქართველოს ტახტს მე სხვას ჩავაბარებ. ვიმეორებ გაფრთხილებას, თორემ წელს, 1797 ივლისის გასვლამდის, მთელს საქართველოს დავიმორჩილებ, თქვენც კი დღე არ დაგადგებათ. თუ ეს ასე არ არის და თქვენ ჩემი ერთგულები ბრძანდებით, მაშინ ამის ცნობა შემიტყობინე, რომ მეც დავმოშვინდე.

მეფემ აცნობა შემდეგი:

ჩვენ, თქვენთან საერთო აღარაფერი გვაქვს; თქვენ ჩვენ ისეთ დღეში მოგვათავსეთ, რომლის შემდეგაც ჩემი თქვენდამი ერთგულება შეუძლებელია. მოულოდნელად, ქურდულად, ავაზაკურად ოავზე დამეცი, სხვების სიტყვით და მტრობით ქალაქი წამიხდინე, მთელი თფილისის სასახლეები დამიწვი, შენგან რამდენი კიდევ სხვა გაჭირება მომადგა კარსა, ყველას ვერ მოგითვისლით, დღეს კი თქვენ მე მუქარებას მითვლით, დამონებას ზე თან მეგობრობას ითხოვთ! მე შევიყვარო ის კაცი, ვინც ჩემი მტერია, ვინც ჩემის ერის წინაშე ზიზლი დაიმსახურა, ეს როგორ შეიძლება, მე რომ დაგიმეგობრდებ, მერე ჩემი ერი რას იტყვის, იგინი როგორ შეხედვენ ჩემს ასეთ საქციელს. არა, ეს არ შეიძლება, მე ჩემებურად უნდა მოვიქცე, როგორც გერჩიოთ, თქვენც ისე მოიქცით, მობრძანდით და ჩვენც აქ დაგზავდებით, ვნახოთ ვინ გაიმარჯვებს. ან ჩვენა და ან თქვენ, საქმე სამუდამოდ გავათაოდ. მეფის ასეთი პასუხი ალა მაჰმადხანს დიდად ეწყინა, იგი მეორედ აღმხედრდა და საქართველოზე უკანასკნო

გასალაშქრავად გამოემგზავრა. მალე მოაღწია ბაქოს, იქილამ განჯას, აქედამ მოუწოდა შაქ შირვანის ხანს. თავის ჯარით, ერევნის, განჯისას, შუშისას და ყველა ამათის ლაშქრით მალე აპირებდა თფილისში მოსვლას. შუშიდამ გამოსვლის პირველ დღეს, ერთ ალაგას ჩამოხტნენ ლამის. გასათიებლად. ამ მგზავრობაშიაც ყაჯარს საღიხა ემსახურებოდა და ერთი ამის ამხანაგი ლეკის ბიჭი, იმ ლამეს, ჯარში, ალა მაჰმადხანის ფული დაიკარგა, დაკარგვის ამბავი ყაჯარმა არ იცოდა, ყველას ეშინოდა. ნამეტურ საღიხას და მის ამანაგს, ამათ ჩხუბიც მოუვიდათ ერთმანერთში, ჩხუბი ხანმაც შეიტყო, მას ძლიერ ეწყინა, საღიხას და მის ამხანაგს სასტიკად დაემუქრა, გათენდა მეორე დღე, ყვინმა საღიხას უბრძანა:

სალოცველი ხალიჩა გაშალე და წყალი მომართვი.

საღიხამ ხალიჩა მალე გაშალა, ვერცხლის სურით წყალი და ტაშტი მიუტანა. მაჰმადხანმა დაასხა წყალი ტაშტში, მალე დაიბანა ხელ-ფეხი და განემზადა სალოცავად. ლოცვის დროს, საღიხას სურა და ტაშტი უნდა აეღო ხალიჩილამ, მიელაგებინა, ტაშტის აღების დროს, უცბად მარცხი მოუხდა, ტაშტიდამ წყალი ხალიჩაზე დაეღვარა, ეს წყალი მაჰმადხანს მუხლებ ქვეშ შეეუდგა, მაგრამ მინამ ლოცვა არ გაათავა, ხმა არ ამოიღო. საბრალო საღიხაც სასტიკად შეშინდა, სახეზე ნაცრის ფერი დაედო, სუ კანკალი დააწყებინა. მინამ ხანი ლოცვას გაათავებდა, მინამ იგი მიწაზე დაემხო. ლოცვის გაათავებამდის მაჰმადხანს გული ბრაზით აფესო, სისხლი ყელში მოებჯინა, აღარ იცოდა რა ექმნა, როგორც იქმნა აღშფოთებით გაათავა თუ არა ლოცვა, მაშინათვე საღიხას ზივარდა:

ეს რა ქენი შე წყეულო, შენ შემპილწე დღეს მე ლოცვა, შენ კიდევ გიაურობ, ეს შენ განგებ ქენი, განგებ მოახდინე. შენ მტრობ მე. კარგი, მე გიჩვენებ შენ საქმეს, ხვალ, ჯუმას, როგორც გათავდება თუ არა ჩვენი ლოცვა, შენ და შენს ამხანაგს თავი მაშინვე მოგეჭრებათ. საღიხამ ტირილი

დაიწყო, ბოდიში და პატიობის თხოვნა ვერ გაბედა. ამ დროს, იქ შირვანის ხანიც იმყოფებოდა.

ამას საღიხა ძლიერ შეებრალა. ყაჯარს საღიხას პატივობა სთხოვა.

მზისა და მთვარის ბადალს დიდებულს ალა მაჰმადხანს, ჩვენ ყველა ხანები საღიხას და მის ამხანაგის პატიობას გევედრებით, გთხოვთ, რომ საღიხას მიუტევოთ. ჩვენ დაგვდეთ მისი ვალი.

არა, ეს არ შეიძლება, მე მასზე გაჯავრებული ვარ. იგი გიაურია, გულით ქართველია, ჩემი ლოცვის დროს განგებ დაღვარა წყალი. მისი პატივი არ შეიძლება. ხვალ პარსკევია, როგორც გათავდება თუ არა ჩვენი ლოცვა, მაშინათვე საღიხას და მის ამხანაგს თავები მოეკვეთებათ, პირველი მისთვის, რომ საღიხამ დღეს ჩემ წინ, ლოცვის დროს, მასხარობით წყალი დაღვარა და მეორე მიტომ, რომ გუშინ მათ ჩემი ფულიც დაკარგეს. შაქ-შირვანის ხანმა ვეღარა უთხრა რა სისხლის მსმელს სვავს.

თავ-მკვეთლებს ბრძანება მიეცათ, რომ ხვალ, მზათ იყავით, ჩვენი ლოცვის შემდეგ საღიხას და მის ამხანაგს თავები უნდა მოჰკვეთოსო. თავის მკვეთელნი მეორე დღისთვის მოემზადნენ. ეს ბევრს ეწყინა, მაგრამ ვინ რას იზამდა, ალა მაჰმადხანის გაროზ გულს ვინ დაამებდა, მის ბოროტს ბალღამს ვინ დაშრეტდა, არავინ, იგი მტერი იყო ყველასი, შეუბრალებელი, უსამართლო, კაცის სისხლის მსმელი, ნამეტურ ქართველი ხალხის. მის ურჯულო გულს მარტოდ საღიხას უმანკო სისხლის დაღვრა და აწყნარებდა, მარტოდ ეს მისცემდა მის ბოროტ სულს შვებას. ხუთშაბათის საღამომ მოატანა. საღიხა და მის ამხანაგს ლაპარაკი მოუვიდათ, საღიხამ უთხრა:

ხვალ ჩვენი განკითხვის დღეა, მოდი ძმაო და ეხლა მაინც შევრიგდეთ, უკანასკნელად ძმურად დავიხოცნეთ.

კეთილი, ძრიელ კარგი, მეც მენატრება შერიგება. მიუგო საღიხას ამხანაგმა.

ესენი მალე დაკავშირდნენ, მალე თავიანთ ბედზე საუბარი ჩამოაგდეს, მერე პირობაზე ფიცი დადეს და ჩუმად საუბარი დაიწყეს, ამათ საუბარს შირვანის ხანმა ყური მოჰკრა, რაღაცა შეატყო, ექვი აიღო, მაგრამ ხმა, კინტი არ დასძრა. არა ვის არაფერი უთხრა, რადგანაც გარდა ჯავათ ხან ზიად ოღლის, ალა მაჰმადხანის ყველა ხანებს სჭირდათ ჯავარი, ყველა იმას ნატრობდა, რომ ეგები საქურისი მალე ჩაძალღებულოყო. განჯის ხანს გარდა, ერეკლესთან სხვა ხანებს სამტრო არა ჰქონდათ რა. ესენი თავიანთ ჯარით საქართველოზე ალა მაჰმადხანის ბრძანებით მოდიოდნენ, ეს რომ ასე არ ექმნათ, მაშინ მათაც დაარბევდა.

III

ხუთშაბათი დღე დაბინდდა, საღიხას და მის ამხანაგსაც უახლოვდებოდათ განკითხვა, ესენი დაღონებულ იყვნენ, ორნივე ერთმანერთს გაფითრებით უმზერდნენ, იგინი დიდად უკმაყოფილონიც იყვნენ თავის უწყალო მხვედრზედ, საღიხამ ცელარ მოითმინა და თავის ამხანაგს ასე მიჰმართა:

ნეტა რა დავაშავეთ ისეთი რამ დანაშაული, რომ ხვალ ჩვენ თავები უნდა დავგჳკრან. ეს განა სამართალია?

ამხანაგებმა ერთმანერთს ხელი ხელს გადახვიეს, გადაჰკოცნეს და მერე ცრემლებიც მოერიათ თვალებში, ერთს მეორე ებრალებოდა სასიკვდილოთ.

ახ ნეტა ჩვენმა ხანმა მაინც იკითხოს მიზეზი ჩვენის დახოცვისა.

სთქვა ლეკის ბიჭმა.

მაგას ვინ იკითხავს უსამართლოს ყაჯარისაგან. იგი სისხლის მსმელია, ჯერ ეგრე გაძღა კაცის სისხლის სმით მისი ბოროტი გული და მიტომ უნდა ჩვენი სისხლის დაქცევა. სთქვა საღიხამ. ამათ საუბარმა რამდენსამე ხანს გასტანა, ერე

თმანეთს ფიცი მისცეს მტკიცე პირობაზე, მერე ერთმანერთს განეზიარა თავის ჰაზრი. საღიხამ გაუტყდა ამხანაგს და მიმართა ასე:

მეგობარო, გეტყვი შემდეგ რჩევას და სხვა შენ იცი, ვინემც ამ ძაღლმა ჩვენ დაგვხოცოს ხვალა, ამაღამ მოვახერხოდ და ჩვენ მოვკლათ იგი, ამით რამდენ სიკეთეს დავთესავთ ქვეყანაზე. ჩვენ, ჯანდაბას, ხვალ დაგვხოცონ, ასე იქმნება თუ ისე, ეს ხომ მაინც არ აგვცდება.

ოო, მეც ეგ უნდა მეთქვა, მაგრამ შენი მერიდებოდა, მეც მაგ ჰაზრის ვარ, ჯაან ბიჭო, შენი კი ჭირიმე, შენი, ძალიან კარგი.

ამათ საუბარი ქმნეს, მასთან თათბირი და უკანასკნელ გადაწყვიტეს, რომ ამაღამ ძილის დროს, როცა მთელი ჯარიც დაიძინებს, მის გუშაგთაც მიეძინებათ, სწორედ იმ დროს, ჩვენ უნდა ალა მაჰმადხანის მოვკლათ. უსათუოდ, ამათ საუბარს ყური მოჰკრა შირვანის ხანმა, მათზე აღლო ფილო, მაგრამ ხმა არ გასცა, როგორც ვსთქვით ზემოდ, გაეხარდა კიდევ, რადგანაც მას ალა მაჰმადხანის მტრობაც ჰქონდა. საღამო დაბნელდა, მალე მოვიდა ღამის ლოცვის დროც. მაჰმადხანმა ჰური სქამა, მალე „ახაშამ ნამაზიც“ ილოცა და მის შემდეგ ღაწვა და დაიძინა, ამ ღამესაც საღიხას და მის ამხანაგს უნდა ემსახურნათ მისთვის, მის კარავში უნდა გაეთიებიათ ღამე და ეყურებინათ მისთვის, რომ არავის რა ექმნა.

შუა ღამისას ალა მაჰმადხანი ღრმა ძილში შევიდა, საღიხას და მის ამხანაგს კი გული უფანცქალებდათ, საშინელს მდგომარეობაში იყვნენ ჩაცვიფნული, არ იცოდნენ, როგორ, რისთვის მოველოთ ხელი, როგორ მოვკლათ თავის სისხლის მსმელი. უკანასკნელ ამათ გარდასწყვიტეს საქმის შესრულება, ჩუმად შევიდნენ მაჰმადხანის კარავში, თან შეიტანეს წინადვე მომზადებული გაღესილი ცული და ხანჯალი. ერთ წუთაში, მათ ორივემ ერთად დაჰკრეს თავში და ერთის მძ-

ლავერის დაკვრით თავი ისე მოაშორეს ტანს, რომ მაჰმადხანს კრინტის დაძრაც ვერ შესძლებია.

ამათ მოქმედებას შირვანის ხანი თვალ-ყურს აღევნებდა, იგი კარგად მიხვდა, რომ ამ ბიჭებმა რაღაც ქმნესო, ალა მაჰმადხანი უნდა მოეკლათ, მაგრამ ეს როგორ მოხდა, ამათ ისე როგორ მოკლეს, რომ მან ხმის ამოღებაც ვეღარ მოახერხაო. მალე ამ ხანმა ეს ბიჭები თავისთან მიიხმო, ცნობაჰკითხა, იგინი გამოუტყდნენ. ხანმა საჩქაროდ ფული აჩუქა, სხვა ტანისამოსი ჩააცო და გათენებისას უთხრა:

აბა, ახლა თქვენ იცით, გასწით და გაიქცით თქვენის ქვეყნისკენ, თავს უშველეთ.

ესენი მაშინათვე გაიქცნენ მარდათ და თავს უშველეს. გათენდა დილა, ლაშქარმა იწყო აღკაზმვა, მაგრამ მაჰმადხანი კი არ იღვიძებს. მის გაღვიძებას ვერაფერს ბედავს. უკანასკნელ ისევ შირვანისხანი მივიდა კარავთან, თან სხვა ხანებიც მიიყვანა, კარებიდამ შესძახეს ალა მაჰმადხანს, მაგრამ მისგან პახუბი არა ეძლეოდათ რა. უკანასკნელ მათ გაბედეს და კარებს ხელი შეახეს, გააღეს და შეიხედეს შიგ. კარავში ნახეს ის, რასაც შირვანის ხანიც ელოდა. საშინელი სურათი: ალა მაჰმადხანის თავი ტანს მოშორებული ძირს ეგდო და ტანი ლოგინში მთლად სისხლში მოსვრილი. ამ მოულოდნელმა ამბავმა ხანებს თავ-ზარი დასცა, ჯარში ყრია მული განისმა, ყველა განცვიფრებით ამბობდა: რომ ალა მაჰმადხანი მოუკლავსთო! მკვლელების კვალს ვერ მიხვდნენ, განჯის ხანს მზე დაუბნელდა, ლაშქარიც აირია, ხანებმა სთქვეს:

ჩვენ ერეკლე შეფესთან სამტრო არა გვაქვს რა. ეხლა ჩვენი მასთან ომის დრო არ არის, ყველამ ჩვენს საბრძანებელს უნდა უპატრონოთ.

ყველა ხანები თავთავიანთ კუთხეებისაკენ წავიდნენ, თავთავიანთ ჯარიც თან წაიყვანეს. სპარსეთის ჯარი დარჩა მარტოთ, ამათგან საქართველოზე გამოლაშქრება შეუძლებელი იყო, პირველი მიტომ, რომ იგინი ცოტანი დარჩნენ, გარდა

ამისა მაჰმადხანის ლეშიც სპარსეთში უნდა წაეღოთ დასამარ-
ხავად. სპარსეთის ჯარმაც შეუძლებელად სცნო საქართვე-
ლოზე გამოტანაშქრება, რადგანაც მათი ჯარის რიცხვი 8000
კაცზე მეტი აღარ იყო, ისინიც მაჰმადხანს უგულლოდ უმზერ-
დენ, შიშით ემორჩილებოდნენ. სპარსეთის ჯარი უკან დაბ-
რუნდა, მაჰმადხანის ლეში წაიღეს. ასე ზე ამ გვარად საქარ-
თველო გადარჩა ამ მოუსვენარ სისხლის მსმელის მეორე გა-
ლაშქრებისაგან. ვინ იცის, იქნება ამ გალაშქრებით მაჰმად-
ხანს საქართველოსთვის არაფერი დაეკლო, იქმნება მას შე-
ნანებაშიაც ჩასთვლოდა მეორედ საქართველოზე გალაშქრე-
ბა, ვინ იცის, იქმნება ქართველთ მუსრიც გაველოთ და სა-
მაგიეროც გადაეხადნათ, იქმნება ამით ქართველთ დიდათაც
ესარგებლათ, ყველაფერი შეიძლება. ვინ იცის, ისეც შეი-
ძლება ვიფიქროთ და წინააღმდეგაც. ხოლო ჩვენ იმასაც ვი-
ტყვივით, რომ მეორედ მოსვლით ალა მაჰმადხანი ვგონებთ ვჭ-
რას გააწყობდა, ქართველნი მასზე გაგულისებულნი იყვნენ.
სასტიკს ბრძოლას გაუწევდენ. მთლად დასცემდენ, დიდათაც
შეაწუხებდენ, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, მცხეთელმა ანდრიამ
უსამართლოს სასართლიერად მოსჭრა თავი, მის ბინძურ სის-
ხლში გაისვარა ხელი, ხოლო ამ ბინძურობის გასვრით რამ-
დენიმე სულიც დაიხსნა უბრალოდ სისხლის ღვრისაგან. და-
უჟმატებთ, რომ ქართველთ რაც უნდა ეომნათ და მტერი და-
ემარცხებინათ, მაინც თვითაც სასტიკად გაუჭირდებოდათ,
რადგანაც საქართველო ორი წლის წინეთ აოხრებული იქმნა
ამ მტრისაგან, ქართველნი ჯერ წელშიაც არ გამაგრებული-
ყვნენ, ქალაქი არ გაშენებულიყო და აბა ასე უცბათ რალს
გააწყობდენ. გამარჯვება შეიძლებოდა ქართველთ მოხდენო-
დათ, ხოლო ამ გამარჯვებას დიდი ძალი ქართველობა კი
შეაწყდებოდა, დიდი ზარალი მოხდებოდა, დიდი არევე დარევა.

მცხეთელ ანდრიამ საქართველოში თავისუფლად მოა-
ლწია. მის ქებას ხალხში საზღვარი არა ჰქონდა. იგი მალე
წარსდგა მეფე ერეკლეს წინაში ყოველისფერი დაწარი-

ლებით მოახსენა. ანდრიას თავზე ხელი გადაუსო, აქო მისი ყმაწვილ კაცობა და მერე შუბლზე აკოცა. ანდრია სადილად მეფესთან დარჩა, სასახლის ქალთა და კაცთა აუარებელი საჩუქრები მისცეს, მეფემ უთხრა:

შვილო, ანდრია, იკურთხოს შენი დედის ძუძუები, რომ მაგეთი კარგი, ყოჩალი მამულის შვილი გაუზღიხართ.

ანდრიამ მადლობა მოახსენა.

მეფემ ამის მშობლები მოიხმო თავისთან, საკმარისი წყალობა მისცა. ანდრიასაც კითხვა მისცა:

შენა, შვილო, ანდრია, რას ითხოვ, რითი დაგაჯილდოვო. მითხარ ჩემო საყვარელო ქართველო?

ანდრია ჭკვიანი, შორს მხედველი ყმაწვილი კაცი იყო, მასთან მწიგნობარიც, მან კარგად იცოდა თავის სხეულის გარემოება, ამიტომ მეფე არ შეაწუხა; არა ინდომა რა და ასე მოახსენა:

მე, დიდებულო მეფეო, თქვენი კარგად ყოფნის მეტი სხვა არა მსურს რა, სხვა არაფერი,—მე მსურს მწირ ბერად შედგომა, სხვა, ჩემს ცხოვრებას, აბა რა დანიშნულება უნდა ექმნეს, არაფრის, ისევ მორჩილებას ვისურვებ, რადგანაც ჯანითაც უძლური ვარ. მეფემ სდუმნა ამაზე, მერე მიუგო.

კეთილი შვილო, ნება შენი ასრულდეს.

ეს ამბავი მალე კათალიკოზს ანტონს II-ეს მოახსენეს. ანდრია ბერად შემოსეს და იოანე ნათლის მცემლის ეკლესიაში მისცეს ბინა. იქ სცხოვრებდა მოსვენებით და ქართულ წიგნების კითხვაში ატარებდა დროს ეკლესიაში მასთან ხშირად მოდიოდნენ სხვა და-სხვა მნახავეები და პატივს სცემდნენ, ყველას ენატრებოდა ანდრიას ნახვა, გაცნობა და საუბარი, ყველა ლოცავდა და ქებით ახსენებდა ანდროს სახელს და ვაჟკაცობას, როგორც საქართველოს დაუძინებლის მტრის თავის მომკვეთის და სისხლის დამღვრელის. ყველა ქართველი სიამოვნებით ამბობდა.

მართალია, ალა მაჰმადხანმა ჩვენ დაგვარბია, მაგრამ ეს

უსამართლობა ღმერთმა მას დიდ ხანს არ შეარჩინა, მალე მოეკითხა ჩვენ სისხლის მსმელს, თვით ქართველის კაცისაგანვე მოელო ბოლო, ჩვენის სისხლის დამღვევის სისხლიც ქართველის კაცის ხელით დაიღვარა, ქართველმა მოჰკვეთა მას თავი სამართლიერად. ეხლა ჩვენ დაშოშმინებული ვართ. ჩვენს მტერს ღმერთმა არ შეარჩინა ჩვენი ცოდვები და ჩვენისავე ხელით მოელო ბოლო. იკურთხოს ანდროს მარჯვენა. ანდრომ დიდხანს კი ვეღარ იცოცხლა, 1800 წლის შუა რიცხვებში გარდაიცვალა. მისი პატიოსანი გვამიც ჩახუტებით მიისვენა თვის გულზე იმ სამშობლო ქვეყნის მიწამ, ვის ის სიყვარულით და სიბრალულითაც ანდრომ თავის მტერს ერთის დაკვრით თავი მოაგდებინა.

ალა მაჰმადხანის სიკვდილის შესახებ აღმოსავლეთის ერთა ისტორიის მკოდნე რუსის მწერლები სხვა ცნობებს გარდმოგვცემენ. მაგალითებრ:

შუშის ხანს ალა მაჰმადხანი გადაეკიდა, მალე შუშას მოადგა, ქალაქი აიღო, ხანი დააპატიმრა, ამის სახლში თვით დადგა. ერთ საღამოს, როცა ხოჯა ლოცულობდა, მის ოთახში შევიდა საღიხ ხანი შაგინსკისაო(?) ეს საღიხა უფროსი იყო შაჰის მთელის (ქონოსანთა) ჯარისაო. ყვინს ჯავრი მოუვიდა და საღიხ ხანს დაუყვია:

— შე უმცირესო მონავ, როგორ გაბედე და ჩემს წინაშე ფეხი შემოდგი ჩემს დაუძახებლივ.

— უღირსმა მონამ შეასრულა ბრძანება თავის ბატონისა, რომელიც საფარ აღიმ გარდმომცა, მიუგო კანკალით და ცახცახით.

შაჰმა საფარ აღის დაუძახა.

— მე შენ როდის გითხარი საღიხ ხანის დაძახება?

ჰკითხა შაჰმა.

— ნახევარ საათი გახლავსთ მას შემდეგ.

— სტყუი შე ძაღლი! დაუყვია შაჰმა და თან გულში ტყვია დაუმინა, მაგრამ უცბათ შეჩერდა.

— უმცირესი მონათ მონის კია როგორ გაბედავს ტყუილს ზეციერის მღვთის და ქვეყნიური მზის წინაშე. იქმნება მავნე სულმა მომატყუა ჩემი ყურები, ვერ გაიგო ბრძანება თავის მბრძანებელისა.

— თუ შენ ყურებს კარგად სმენა და გაგება არ შეუძლიანთ, მაშ მე ქვენი არ მინდა, წადი და დაგქრან. საფარ ალი გავიდა, ბრძანება მალე აღასრულეს, ყურები დასქრეს. საღამოს შაჰი თავის ოთახში იჯდა, ამ დროს, მას რაღაც მოეღიანდა, საფარ ალის დაუძახა, ეს მალე მივიდა, დასისხლიანებული ყურები და თავი შეხვეული. ჰქონდა.

— შენ განა ტირილსაცა ბედავ, მადლობელი არა ხარ, რომ სიცოცხლე გაჩუქე და მარტოდ ყურები დაგექრა? ჩემს მოწყალებას არ კმარაულობ. — შენ აბას, როგორ გაბედე ჩემის ოთახის გვერდით ხმა მალლა საუბარი. ხვალ ორივეს თავები დაგქრებათ, თქვენის და თქვენ გვარის საძაგლების თავებით შამქორის მინარას ავაგებ. გესმისთ თუ არა, გადით, წადით. საფარ ალი და აბასი გავიდნენ და მწარეთ დაღონდნენ, მერე ფიქრებს მიეცნენ. იგინი დაკავშირდნენ და იმ ღამეს თავიანთ მტანჯველს ძილის დროს თავი მოსქრეს, მისი გვირგვინი გაქურდეს, სხვებმაც სახლი აიკლეს, ჯარი დაიშალა და უკან დაბრუნდა.

ეს ამბავი აწერილი აქვს დუბროვინს, აქედამ პოტომაც ისარგებლა. დუბროვინი დამ 1867 წ. „ცინკარში“ დაიბეჭდა ცნობა და პოტოდამ ბ. ი. ბაქრაძემ სთარგმნა და „მოამბეში“ დაბეჭდა. დუბროვინისაგან ეს ცნობები ჩვენ შეხამებულათ მიგვაჩნია, ასევე პოტოსი, საოცარიო. ქართული ენა და მწიგნობრობა მათ არ იცოდენ და ქართველების შესახებ კი სწერდენ. განა შესაძლებელია, რომ ალა მაჰმადხანს თავის ცხენოსანთა ჯარის უფროსის სადიხ ხანისთვის ისე მიემართნა, როგორც სწერენ, არა გვეგონია, მართალია ყენი აზიური დესპოტ ტირანი იყო, მაგრამ მაინც იგი ვერ გაუბედავდა ისე ხსენებას, რადგანაც ცხენოსანთ ჯარის უფროსი ყოფილ

თვის გვერდს ეყოლებოდა. ესენი. საღიხას და ყურებ დაქ-
რილთ გვარტომობის შესახებ არას გარდმოგვცემენ. ჩვენ,
ადრე, ყველა ქართველის მოხუცისაგან შევიტყობდით, რომ
ყენის ქართველებმა მოსჭრეს თავიო. საღიხას ამბები თვით
ირაკლი II-ის და გიორგი XII-ის შვილებს და შვილის შვი-
ლებსაც უამბნიათ, ეს ამბები რუსეთში მყოფ პ. იოსელიან-
საც შეუტყვია, საღიხას სახელს და ცნობებს ესეც ახსენებს
ერთს ნაწერში. ისიც კი უნდა მოგახსენოთ, რომ 1795 წ.
შემდეგ, ქართველთა, თფილისში, მეფის სახლში კრება ქმნეს
და საერთოდ გადასწყვიტეს, რომ შაჰი ქართველთ თვით სპარ-
სეთში მოეკლათ, იქვე უნდა აეგოთ მისთვის ანდერძი. ამ
საქმის შესრულებისათვის კაცებიც იქმნენ ამორჩეულნი; მათ
დაუყოვნებლივ უნდა შეასრულებინათ ერის დავალება. მარ-
თალია ეს იქ ვერ მოხდა, შაჰი სპარსეთიდან დაიძრა და წა-
შოვიდა, მაგრამ მაინც საქმე ისე იყო მოხერხებული, რომ
იგი გზაში უნდა მოეკლათ, ორის პირისთვის რომ მას ყუ-
რები არ დაეჭრა და ამას არ გამოეწვია მისი სიკვდილი, მა-
ინც იგი შუშას ვერ გამოახწევდა. სადმე გზაში გაუთავდე-
ბოდა დღე. ამის მოკვლის ამბავი გრაფმა გუდოვიჩმა რუსე-
თის იმპერატორსაც აუწყა (1797 წ. 20 ივნისს), მომკვლელთ
ვინაობას კი არ მოიხსენებს: ჩვენ ჩვენის მოსაზრებით უფრო
ქართულ ცნობებს და გარდმოცემას ვემყარებით, ასეც ამ-
ბობდენ ხოლმე: ხანის მკვლელნი ოთხნი იყვნენო, ორი ქარ-
თველი იყო და ორიც შუშელი სომეხი, ამათ წაახალისეს სა-
ღიხა და ამათის ქადაგებით მოსჭრეს თავი საღიხამა და მისმა
ამხანაგმაო. როგორც გნებავდეთ, თქვენ ეს ისე მიიღეთ, მე
კი მიტომ მოვიყვანე აქ, რომ მით ქართველი ერის სულიე-
რი მდგომარეობის ცნობები და განძრახულებანი თავის მტერ-
ზედ არ დაკარგულიყო. აქ უმთავრესი მნიშვნელობა ერის
გულის თქმას ეძლევა და მრავალ ფეროვან დრტვინვას.

რაჟდენ ბარამიძე

ვინც-კი თვალ-ყურს აღევნებს ქართველ ერის წარმატების საქმეს და ანუ ქართული მწიგნობრობის (საქმეს) აღორძინებას ამ უკანასკნელ წლებს, იმას უეჭველია რაჟდენ ბარამიძის ხსენებაც ეცოდინება.

რაჟდენ ბარამიძე იყო ახალ გაზრდა გურული, მორჩილი, საბეროთ შემდგარი და მომავალში დიადის მამულის შვილობის ასპარეზის მომპოვებელიც. სრულიად ნორჩი, სრულიად ახალ გაზრდა შეუდგა მწირობის და მორჩილების საქმეს. მისი სწავლა განათლების კერა მონასტრის კედლებთ შორის აღენთო, მისი დახშული გონების სინათლემ იქ მიიღო ბრწყინვალე სხივი, იქ შეიმოსა ქართულის ანბანის სურვილით და სიყვარულით, იქ გაიღო მისთვის მეცნიერების კარი. რამდენიმე ხნის შემდეგ, სრულიად ახალგაზრდა მორჩილი, რაჟდენ ბარამიძე, თავისს სარბიელზედ შესამჩნევ თვალ-ხილულ და გრძნობიერ ქართველად აღმოსჩნდა, იგი მალე მიხვდა თავის ერის და ქვეყნის დაცემულს მდგომარეობას, ეს მიხვედრა მისს გულსა ლახვარივით შეემსქვალა, იგი დიადმა გულის კენესამ მოიცვა, იგი დრტვინვას მიეცა, ასეთის ძალოვნების სახმილებისაგან აშლილი ქართულ მწიგნობრობაშიაც დახელოვნდა.

მალე ქართულ ენაზედ წიგნების ბეჭედაც დაიწყო. ჯერეთ ბეჭედა საზოგადო წმინდანების ცხოვრება და შემდეგ საქართველოს წმინდანების და მეფეების ცხოვრებასაც მოსჭიდა ხელი, უკანასკნელ იგი იწყებდა ჩვენის ქვეყნის შესახებ ისტორიული წიგნების ბეჭდვას და სხვათა შორის ჯერჯერობათ წმ. ნინოს ცხოვრებაც დასტამბა, რაც ხალხში მალე გასაღდა და მის მეორე და მესამე გამოცემაც იქმნა. ასეთი წიგნების ბეჭდვის ნატვრა რაჟდენის მამულის სიყვარულით აღვსილ გულის სიღრმეში მრავლად ეწყო, იგი ძლიერ ბევრს წიგნებს დასტამბავდა. ქართული წიგნების ბეჭდვის დროს, იგი კარგათ განვითარდა ქართულს ისტორიაშიაც,

ნამეტურ საქართველოს საუკლესიო ისტორიაში. იგი მოგზა-
ურობდა სოფლიდამ სოფელს, ძველს ტაძრებში, იქილამ იღე-
ბდა ძველ წარწერებს, სხვა და სხვა მხატვრობის სურათებს
და დედნებთან სისწორის შეთანხმებით და შედარებით სავსე
თფილისში ჩამოჰქონდა და ამრავლებდა.

იგი აგროვებდა სხვა და სხვა ძველ ნივთებს, ძველს
ცნობებს ქართველ განვლილ დროთა შესახებ. მანვე მოიპო-
ვა ხატი დიდებულის თამარ დედოფლის, რომელ წმიდა დე-
დაც შესაფერის და ისტორიულის კანონიერის წმიდის სახიე-
რებით არის დახატული, ისე, როგორც ეს მნათობი ქარ-
ველ ერსა სწამს, რაჟდენმავე ცნობები შეკრიბა ყველა იმ
ძველ ტაძრების და ეკლესიების, რაც კი ოდესმე ქართველე-
ბის ყოფილა და შემდეგ ჟამთა ვითარების მეოხებით სხვებს
დაუკავებიათ. იგივე ჰკრებდა ცნობებს ქართველთა გათათრე-
ბის და გასომხებისას. საქართველოს ისტორიის სიყვარულმა
მისს გულში წმინდა მამულისშვილობის ლამპარი აღანთო.

რაჟდენმა კარგად გაიცნო ქართული სამოქალაქო მწერ-
ლობაც. უკანასკნელ მას გულს უწყალებდა ქართველთ კა-
თოლიკეთ გადაგვარების საქმე. ხოლო მათ პატარებს კი პა-
ტივს სცემდა წმიდა ქართველობისათვის.

მას ცხარედ ატირებდა და აკვნესებდა დასავლეთ საქარ-
თველოს დაღუბვა, ქართველთ გათათრება, ქართული ენის
მოსპობა. მწარედ კვნესდა და ვალალებდა ჩვენის ძველის წი-
გნების ბედს და იღბალს, რაც ამ დღით აქაიქ იხევა მეწვრი-
მლის დუქნებში და რის ნაშთები თვითაც ბევრი შეკრიბა. მი-
სგან შეკრებილის ისტორიულის ცნობების მრავლად იბეჭ-
დებოდა „ცნობის ფურცელში“ — „ივერიაში“ და „მწყემსში“
ეს მწირ მორჩილი იქამდის აღვსილი იყო საქართველოს ერ-
ის სიყვარულის წყურვილით, რომ იგი ყოველი ქართველის
უძღურის გამო თითქმის ტიროდა ხოლმე, თვით უძღური
და უმწე მალამოთ ეფინებოდა თვისგან ნახულ-ტანჯულ და
სიცოცხლით გვემულ ლატაკ ქართველს. ყოველი ქართველის

მწუხარება და სილატაკე მას მწარედ აკვნესებდნენ, დიდად აღარდებდნენ და ატირებდნენ. იგი საქართველოს და ქართველი ერის სიყვარულში დაღვედა თავისს ღღეს, თავისს ტკბილ სიცოცხლეს, მის შეძლების და გვარად გაგვიყვებით უყვარდა ქართველი ერის განათლება, ძველი მწერლობა და ქართველთ ბრძენ მწერალ-კაცნი, მათის ხსენებით ვნეტარებო იტყოდა რაჟღენი.

იგი იყო სუფთა მორჩილი, იყო თავაზიანი და ყველას პატივის მცემელი. ცალ ხელში ჩანთა ეჭირა და ცალ ხელში წიგნები, დადიოდა მთაში, ხეობიდან ხეობაში, ბარიდან ბარში და წიგნებს ავრცელებდა, ზოგს ჰყიდდა, უმეტესს მუქთად არიგებდა. მან კარგად შეიგნო ერის განვითარების მნიშვნელობა და მისი იარაღის ხმარება, ამიტომ მან ქართლსა და კახეთში ბევრს ისეთ მიყრუებულს კუთხეში მიადწია და შეიტანა წიგნები, სადაც ათადან ბაბადან ქართული ანბანი თვალითაც არ ენახათ.

ყოველს სასიკეთო მხარესთან რაჟღენს ის აღმატებული თვისებაც ჰქონდა, რომ არა ქართველთაგან დაბეჭდილ სიზრმის ახსნებს და სხვა ასეთ წყვეულ წიგნაკებს სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა. მათი მოსპობა სულით და გულით ენატრებოდა. სწორედ ეს სწვავდა მას, რომ იგი მთელს ქართლსა და კახეთში არაფერ ობას არ დასტოვებდა. უსათუოდ წიგნებით წავიდოდა, ხშირად 50 ვერსის სიშორეზედ ფეხით მიდიოდა და წიგნებიც ზურგით მიჰქონდა. რამდენსაც ყიდდა იქ, იმაზე მეტს მუქთად არიგებდა. აქ ყველას ვერ მოგსთვლით. მოკლედ ვიტყვით, რომ მას დიდი მომავალი ექაღდა, მწერლობაშიაც თავს გამოყოფდა და წერასაც დაიწყებდა, ამის ნიშნები მან უკვე „ივერიაში“ და „ცნობის ფურცელში“ გვაჩვენა, იგი ბევრს, ძლიერ ბევრს სამსახურს გაგვიწევდა. 1900 წ. მაისის გასულს, თბილისიდან ქართლში წავიდა თავისს საქმეზე მავალი, ერთის ობიდან მეორესკენ გაემარჯვარა, სოფ. ხოვლისკენ, ერთის ძველის ტაძრის სანახავად.

და აღსაწერად, თან ქართული წიგნები წაიღო, ღურბინდი და საჭირო ქაღალდები, წავიდა, მივიდა დანიშნულ ალაგას, თუ არ მივიდა ამის ჩვენ არა ვიცით რა, აგერ ეს მერვე თვეა, რაც ეს წრფელი მშრომელი და ჩ.ენთვის დიდად დანაკლისი მორჩილი აღარა სჩანს, თითქოს ცამ ჩაჰყლაპა, ისე დაიკარგა მისი კვალი, მისი ცხოვრების ცნობა. კაცმა არ იცის საით წავიდეს, ვის ჰკითხოს და რა შეიტყოს! ამ უბედურად დაღუპულის თუ არ დაღუპულის შესახებ. ასეა, ბუ ისე რაჟდენი, რამდენადაც თავის თავისთვის დაილუბა, იმაზე მეტად და საგრძნობიერად დაეკარგა თავისს სამშობლო ქვეყანას და მისს დაქვეითებულ ერს, რომელსაც იგი თავ გადადებით ემსახურებოდა და ვისის სიყვარულითაც მას გული და სულიც გამსჭვალული ჰქონდა. არ უწყით თუ სად წავიდა ეს კაცი და სად ჩაიყლაპა ასე ანაზღა და ბნელად! ზოგნი ამბობენ, რომ ოსებმა მოკლესო, ზოგნი ამბობენ, სადაც ის წავიდა იქ ისეთი საშიშარი ტყეებია და იგოდენი ძლიერი ნადირია, რომ მას ნადირი შესჭამდაო. ხსენებულ მთის ძველს ტაძარში რაჟდენის ჩანთა აღმოსჩნდა, ქუდი და თავგებისაგან შექმული წიგნები. ეხლა შევიტყეთ, რომ უბედური რაჟდენი ერთ ეკლესიის ნაწერების გარდმოსაღებათ მალლა ასულა და გადაღების დროს ძირს ჩამოვარდნილა და მომკვდარა. ამის შესახები ცნობა ადგილობრივ გაზეთშიაც იყო დაბეჭდილი, თუმცა არც ამ ცნობებში იყო კარგად განმარტული. ნათლად არაფერი სჩანს. დიდი, მეტად დიდი დანაკლისი დაიკარგა ჩვენთვის. ზოგმა იქმნება დაწუნებით სთქვას, რომ რაჟდენი რა იყო და იგი რა უნდა ყოფილიყო, გარდა უბრალო უსწავლელ მომაკვდავის მეტით. დიახ, მართალია, სასწავლებლის კარი მას არ ენახა, მან მონასტერში შეისწავლა ანბანი, იქ გაიხსნა მისი გზა და კვალი, მაგრამ იგი იყო მახვილ გონიერი და თვისის შრომით და ღწვით განვითარებული, მასზედ არა ვის რა დაუხარჯავს, იგი იყო ისეთ მღვდელ-მთავართან, როგორიც ყოვლად სამღვდელო აღექსანდრე ბრძანდება, შე-

ძღვე ლეონიდს ახლდა და უკანასკნელ დროებში კირონთან, ვისგანაც მან ბევრი რამ ავი და კაი შეიტყო, გონების წარმატებით შეიმოსა, რიგიან აღამიანად აღმოსჩნდა, წრფელს მამულისშვილად. თვით 24 წლის იქმნებოდა. ვინც კი ჩვენი მწიგნობრობის გავრცელების საქმეს თვალს ადევნებს ის ამ უდროვოდ დაღუპულ მორჩილის გამოსაღმებას დიდს დანაკლისად მიიღებს. ადვილი საქმე არ არის ჩვენში წიგნების ბეჭდვა, სოფლიდგან სოფელში ფეხით სიარული, მძიმე წიგნებით სავსე ტომრის ტარება და ისიც წიგნების ზოგი გასყიდვა უბრალო ფასად და ზოგისაც მუქთად დარიგება. განვიმეორებ, რომ რაჟდენის დაკარგვა შესამჩნევად მიმაჩნია. მისგან მოპოვებული მარტოდ თმარ მეფის სახე ღირს უკვდავ განძათ.

ფ. ჭ.

ზ. ჭიჭინაძე

ბეგრე თუმანიკის ქუჩა, სახლი № 30.

89

შანი 10 კაპ.

იბეჭდება და მალე გამოვა ქართველების გათავრება დასაფ-
ეთ საქართველოში.